

HÂFIZ-FUZÛLİ KARŞILAŞTIRMASI*

*Hamdi BİRGÖREN***

ÖZET

Klasik Türk edebiyatından bahseden kaynaklar, İran edebiyatının Türk edebiyatına etkisinden söz etmektedirler. Bu etkinin ne boyutlarda olduğunun anlaşılabilmesi için çok yönlü karşılaştırmalara ihtiyaç vardır. Ancak derinlemesine bir araştırma yapmadan Firdevsî, Feridüddin Attar, Nizamî-i Gencevî, Mevlânâ, Sadî, Ömer Hayyam, Hâfız-ı Şîrâzî, Molla Câmî gibi isimleri saymak bile bu etkiye ışık tutacak mahiyettedir. Bu isimlerden Firdevsî'nin Şehnâme, Attar'ın Tezkiretül-evliyâ ve Mantıku't-tayr, Mevlânâ'nın Mesnevî, Sadî'nin Bostan ve Gülistan, Molla Câmî'nin Bahâristan ve Ömer Hayyam'ın rubailerıyla Türk şairleri üzerinde etkili olduğu bilinmekte diğer şairlerin hangi alanda ne kadar etki ettiği pek bilinmemektedir. Bu etkinin anlaşılmasına katkı sağlamak amacıyla biz de Hâfız ile Fuzûlî Divanlarını birkaç açıdan karşılaştırmak istiyoruz.

İran edebiyatının büyük gazel şairi Hâfız-ı Şîrâzî ile Türk edebiyatının büyük şairi Fuzûlî arasındaki etkileşimi anlamak için öncelikle bu şairlerin içinde buldukları sosyal ve siyasi şartlara bir göz atmak yerinde olur sanırız. Sonra bu şairlerin hayatlarına ve edebi şahsiyetlerine değinerek şiirdeki başarılarından söz etmek istiyoruz.

Hâfız 14. yüzyılda yaşamış büyük bir İran şairi, Fuzûlî ise 16. yüzyıl Türk edebiyatının büyük şairlerinden biridir. Elbette iki ayrı edebiyatın iki büyük ismini bütün özellikleriyle bir makale çerçevesinde karşılaştırma imkânı olmadığının farkındayız. Bu sebeple genel bir değerlendirmede bulunabilmek için şiirlerinin bazı yönlerine değinecek ve örnek olmak üzere şairlerin birer gazelini ve nesre çevrilmiş biçimini vereceğiz.

Yaşadıkları çağlar, kullandıkları diller ve işledikleri konular göz önüne alındığında daha kapsamlı çalışmalara ihtiyaç duyulduğu görülecektir.

Anahtar Kelimeler: Hâfız-ı Şîrâzî, Hâfız-ı Şîrâzî Divanı, Fuzûlî, Fuzûlî Divanı, Hâfız-Fuzûlî karşılaştırması.

*Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

**Okt. Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Türk Dili Bölümü, El-mek: tahmis@mynet.com

THE COMPARISON BETWEEN HAFİZ AND FUZULİ

ABSTRACT

The resources mentioning the Classical Turkish Literature state the Persian Literature's influences on it. In order to diagnose the scales of this influence, some multi-faceted comparisons are needed. But before a detailed analysis, mentioning the names of such as Hafız-ı Şirazi, Firdevsî, Feridüddin Attar, Nizamî-i Gencevî, Sadî, Ömer Hayyam, Molla Câmî and Mevlana has an explaining character on this influence. Among these people Attar's Tezkirretul Evliya (Biographies of the Saints) and Mantıku't-tayr(The Conference of the Birds),Firdausi's Shahnameh(The Book of Garden), Molla Cami's Bahārestān, rubaies Ömer Hayyam and Mevlana's The Masnavi are known as having influences on the Turkish poets. However, it is not known that how much other poets have influences on and in what realms they were affective. So as to provide a contribution for an understanding, we want to make a comparison between the diwans(collection of the poems) Hafiz and Fuzuli.

In order to understand the interaction between the ghazal poet of the Persian Literature, Hafiz Sirazi, and the great poet of the Turkish Literature, Fuzuli, it is favorable for us to take a glance at the social and political conditions in which they lived. After that, we want to talk about these poets' successes in the realm of poetry by mentioning the lives and the literary personalities of them.

Hafiz was a great Persian poet who lived during the 14th century, on the other hand Fuzuli was one of the great Turkish poets who lived during the 16th century. Of course, we are aware of the fact that there is no opportunity for us to compare the two great poets of the two different literatures in all aspects within an article. Therefore, in order to make general assessment, we are going to mention some points of the poems and present each poet's one of the ghazals and their prose versions as examples.

When the ages in which they lived in, the languages they wrote and the topics they mentioned are considered, it is going to be seen that more comprehensive studies are needed.

Key Words: Hafiz Sirazi, the Diwan of Hafiz Sirazi, Fuzuli, the Diwan of Fuzuli, the comparison between Hafiz Sirazi and Fuzuli.

Giriş

Anadolu'da oluşmaya başlayan Türk edebiyatının temelinde Farsçanın ve İran şairlerinin etkisi her zemin ve zamanda dile getirilen bir husustur. Bu etkileşimin dini, tarihi ve sosyal sebepleri vardır.

İslam dininin Arap Yarımadası'ndan başlayarak yayılmaya başladığı bilinmektedir. Araplara yakın olan İranlılar, Orta Asya'da bulunan Türklere göre daha önce Müslüman olmuş ve İslam medeniyeti dairesine girmişlerdir. Türklere İslam'ın doğduğu Arap Yarımadası'na uzaklıkları dolayısıyla İranlılardan sonra Müslüman olmuşlardır. Hatta Türklerin Müslüman

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/8 Summer 2013

olmasında İranlıların etkisi de vardır. Türkler Müslüman olup İslam medeniyetine dahil oldukları zaman İranlılar zaten bu medeniyetin bir parçasıydı.

Türkler, yeni dinin kutsal kitabı başta olmak üzere dinle ilgili kaynakların Arapça oluşu sebebiyle Arap dilini öğrenirken aynı medeniyet içerisindeki İranlıların dili Farsçayı da öğrenme ihtiyacı duydular. Çünkü İslam dini ve tasavvufi anlayış daha çok Fars diliyle kendilerine ulaşıyordu.

Tarihteki Türk göçlerinin Orta Asya'dan Anadolu'ya doğru olduğu ve bu göçlerin yüzyıllar boyu sürdüğü düşünülecek olursa Türk şairlerinin Farsça yazan şairlerden etkilenmemesi gibi bir durum söz konusu olamazdı. Aynı coğrafyada, aynı siyasi yönetimler altında yüzlerce yıl birlikte kalan iki ayrı kültürün birbirine tesir etmemiş olması eşyanın tabiatına aykırıdır. İran coğrafyasında Samaniler, Gazneliler, İlhanlılar, Selçuklular, Karakoyunlular, Akkoyunlar, Safevîler vb. siyasi yapılar altında aynı kaderi paylaşan Türkler ve Farslar, birbirlerinden her konuda etkilenmişlerdir¹.

Anadolu'ya ayak basan Türk devleti Selçukluların resmi dillerinin Farsça oluşu, Orta Asya'dan Anadolu'ya Selçuklularla gelen Türklerin medreselerde Arapça ve Farsça öğrenerek geldikleri de hesaba katılacak olursa Anadolu'da oluşacak Türk edebiyatının temelinde niçin Farsça etkisinin bulunduğu kolaylıkla anlaşılabilir.

Anadolu'da Selçuklulardan itibaren Türkçe eserler yazılmaya başlandıysa da Türk yazar ve şairleri kendilerinden önce İslam medeniyeti dairesi içerisinde büyük bir edebi seviye elde eden İran şairlerinin emeği olan önemli eserleri incelemekten ve onları örnek alıp benzerlerini, hatta daha iyileri oluşturmaktan da hiç rahatsızlık duymamışlardır². Aslında Osmanlı medreselerinde Arapça ve Farsça bir yabancı dil olarak görülüyordu. Medreselerde dini ve beşeri ilimler yanında Arapça ve Farsça devamlı okutulmaktaydı. Türk yazar ve şairleri Türkçe eserler kadar Arapça ve Farsça eserler de yazıyorlardı. Hacı Bektaş (1209-1271)'in Makalâtı Arapça, Mevlânâ (1207-1273)'nin eserleri Farsça, Sultan Veled (1226-1312)'in bazı eserleri Farsça, bazı eserleri Türkçe idi. Bizim karşılaştırma konusu yapacağımız Fuzûlî'nin Arapça, Farsça ve Türkçe eserleri vardır³.

Avrupalı yazar ve şairlerin zaman zaman eski Yunan ve Latin kaynaklarına geri dönmeleri gibi Anadolu'daki Müslüman Türk şair ve yazarları da aynı medeniyet içerisinde daha önce yer almış olan Fars şair ve yazarlarının eserlerine müracaat ediyorlardı. Bu anlamda eserlerine müracaat edilen Fars şairlerinden birisi de hiç kuşkusuz Hâfız-ı Şîrâzî'dir. Hâfız'ı Şîrâzî, şairleri dünyanın değişik dillerine tercüme edilen büyük bir şairdir⁴.

Biz bu çalışmamızda Hâfız-ı Şîrâzî ile Fuzûlî'yi bazı açılardan karşılaştıracak ve Hâfız'ın Fuzûlî üzerindeki etkisini tespitiye çalışacağız. Daha önce bu alanda çalışmalar yapan Hasibe Mazıoğlu "İslami edebiyatta kişisel yetenek çok önemlidir⁵" dediği yazısında bu iki şairin karakterlerinin şiire yansması üzerinde durarak Hafız'ın rindane tarzla birlikte felsefi düşüncelere, Fuzuli'ninse aşıkane duygularla tasavvufi düşüncelere ağırlık verdiğini, Hafız'ın hayata iyimser bakmasına karşın Fuzuli'nin biraz karamsar olduğunu⁶ belirtmek suretiyle genel bir değerlendirme yapmaktadır. Biz bu çalışmamızda iki şair arasındaki etkileşimin hangi temalar üzerinde yoğunlaştığını tespit etmeye çalışacağız.

Hâfız'ın Fuzûlî üzerindeki etkisini tespit için Fuzûlî'nin Farsça Divanı'nı esas almanın daha iyi olacağı düşünülebilir. Ancak öyle bir karşılaştırma belki Fars edebiyatı içerisindeki bir çalışmanın konusu olabilir. Bizim yapmak istediğimiz şey Fars edebiyatının Türk edebiyatı

¹ Agah Sırrı Levend, **Türk Edebiyatı Tarihi**, C. I, TTK, Ankara 1973, s. 218-226.

² Hasibe Mazıoğlu, "Fuzuli'de Hafız-ı Şîrâzî Etkisi", **Fuzuli Üzerine Makaleler**, TDK Yayınları, Ankara 1997, s. 201.

³ Agah Sırrı Levend, **a.g.e.**, s. 42.

⁴ **A.g.e.**, s. 50.

⁵ Hasibe Mazıoğlu, **a.g.e.**, s.199-223.

⁶ **A.g.e.**, s. 210.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/8 Summer 2013

üzerindeki etkisini tespite çalışmaktır. Çalışmamız için Divan-ı Hâfız⁷ ve Fuzulî'nin Türkçe Divanı⁸ esas alınmış, gazeller ve beyitler bu divanlardaki sıraya göre verilmiştir. Hafız Divanı'ndan seçilen beyitlerin Latin harflerine aktarılması ve Türkçeleştirilmesi tarafımızdan yapılmıştır.

Hafız ve Fuzulî'nin edebi kişiliklerinin oluşmasında çağlarının etkisini ortaya koyabilmek için dönemlerine hakim olan siyasi ve sosyal yapılarla birlikte şairlerin hayatlarına da yer verilecek ve ardından aşk, harabat, rint ve zahit, gül ve bülbül, anlam benzerliği ve dini terimleri kullanma gibi kendi tespit ettiğimiz hususlar üzerinde durulacaktır.

Şiirlerdeki muhteva karşılaştırmalarına örnek olmak üzere her iki şairin meyhane ve şarap konuları etrafında oluşturulmuş birer gazelini aktaracağız.

Hâfız-ı Şîrâzî

Türk edebiyatı kaynaklarında Hâfız-ı Şîrâzî ismiyle tanınan büyük gazel şairinin asıl ismi Hoca Şemseddin Muhammed bin Bahaüddin Şîrâzî H.Ş. 706 (M.1326/27) yılında Şiraz'da dünyaya gelmiş ve H.Ş. 769 (M.1389/90) yılında yine Şiraz'da vefat etmiştir⁹.

Hayatı hakkında tezkirelerin verdiği bilgiler halk arasında dolaşmakta olan söylencelerden öteye geçmemektedir. Aslında hayatının ve edebi anlayışının ayrıntılarına ait bilgileri yine de Divan'ında yer alan kendi şiirlerinden çıkarmak mümkün olabilmektedir. Tezkirelerin verdiği bilgilere göre ticaretle uğraşan bir ailede dünyaya gelmiştir. Buna göre ailesinin Hâfız'ın eğitimini destekleyecek maddi bir güce sahip olduğu söylenebilir. Küçük yaşta Kur'an-ı Kerim'i ezberlediği için Hâfız ismiyle tanınmıştır. Doğum yerine istinaden de Şîrâzî denmiştir. Hâfız, küçük denebilecek yaştan itibaren Muzafferoğulları'nın divan katibi olarak memuriyete başlamış ve geçimini genellikle memuriyet yoluyla temin etmiştir¹⁰.

İran edebiyatının olduğu kadar dünya edebiyatının da önemli şairlerinden biridir. Şiirlerinin çoğu gazel biçiminde olduğu için gazel şairi olarak bilinir. Kendisinden sonra gelen İran şairleri üzerinde en çok tesiri olan şair Hâfız'dır dense yanlış olmaz sanırız. Gazelleri, İslam medeniyet dairesindeki diğer dillere çevrildiği gibi 18 ve 19. yüzyıllarda Batı dillerine de çevrilmiştir. Bu tarihten itibaren artık Hâfız-ı Şîrâzî dünya klasikleri arasında yerini almıştır. Her yıl Şiraz'daki mezarı başında yapılan anma törenlerine uluslararası araştırmacılar ve bilim adamları katılmaktadır¹¹.

Mezarı, İranlıların ziyaret ettiği önemli kutsal mekanlardan biridir. Şiirleri lisânü'l-gayb (sırların dili) olarak kabul edilir. İranlılar tarafından mezarı, gerçek âşıkların ziyaret yeri sayılır. Şiirlerinden fal bakmak da yine İranlılar arasında çok yaygındır¹².

Hâfız Divanı'nın defalarca Türkçeye tercümesi ve şerhleri yapılmış¹³, şiirlerine nazireler yazılmıştır. Türk şairleri üzerindeki etkisini Yahya Kemal'e kadar gözleyebilmekteyiz¹⁴.

⁷ Hafız Divanı için bkz. <<http://diglib.sharif.edu>; www.persia.ru/files/hafez>; <divan_hafez (www.3jokes.com)pdf.4Shared>

⁸ Fuzulî Divanı için bkz. Kenan Alyüz vd., **Fuzulî Divanı**, Akçağ Yayınları, Ankara 1990.

⁹ Zindeginame-i Hafız, Zindeginame-i Şuarâ ve Dânişmendân, **Şiir ve Hüner**. <Beytoote.com>

¹⁰ Helmut Ritter, "Hafız", **İslam Ansiklopedisi**, MEB, C. V/1, İstanbul 1986, s. 65-71.

¹¹ Ali Rıza Kerimi, **Şiir ve İlim**. <mihanblog.com>, Tahran 1391.

¹² Zindeginame-i Hafız, Zindeginame-i Şuara ve Danişmendân, **Şiir ve Hüner**. <Beytoote.com>

¹³ Hâfız Divanı Şerhlerinden 16. yüzyılda Surûrî (ö.1561/62), Şem'î (ö. 1591), Südfî (ö. 1598) ve Konevî(ö.1828)'nin şerhleri Türk edebiyatının meşhur şerhlerindedir. Bkz. Ömür Ceylan, **Tasavvufî Şiir Şerhleri**, Kapı Yayınları, İstanbul 2000, s. 9.

¹⁴Yahya Kemal'in Rindlerin Ölümü başlıklı iki bendlik şiirinin ilk bendi şöyledir:

Hafız'ın kabri olan bahçede bir gül varmış,
Yeniden her gün açarmış kanayan rengiyle.
Gece, bülbül ağaran vakte kadar ağlarmış

Fuzûlî

16. yüzyıl Türk edebiyatının büyük şairlerinden biri de Fuzûlî'dir. Edebiyat kaynaklarımız olan tezkirelerimizin bahsetmesine rağmen hayatı ile ilgili bilgiler sınırlıdır. Doğum yeri konusu bile ihtilaflıdır. Bağdat, Kerbelâ veya Hilleli olduğunu söyleyenler vardır. Yine doğum tarihi konusunda da farklı bilgilere rastlamaktayız. Sâdıkî'nin Mecma'u'l-havâs'ında Selçuklular zamanında Irak bölgesine gelip yerleşen Bayat aşiretine mensup bir aileden olduğuna dair bilgi vardır¹⁵.

Çok sayıda eser sahibi olan Fuzûlî'nin hayatına dair ayrıntılar yine de eserleri yoluyla elde edilmektedir. Mazioğlu, Farsça Divanı'nda Akkoyunlu hükümdarı Elvend Bey (ö. 1504) için yazılan kasideye istinaden bu tarihlerde en az 20-25 yaşlarında olması gerektiğini, dolayısıyla Fuzûlî'nin doğumu için 1480 civarının verilebileceğini söylüyor¹⁶. Asıl adı Mehmet olan Fuzulî, Matlau'l-İtikâd adlı eserinde babasının isminin Süleyman olduğunu bildirmektedir¹⁷. Türkçe ve Farsça Divanlarının önsözlerinde küçük yaşta şiire başladığını, Fuzûlî mahlasını kendisinin seçtiğini, "ilimsiz şiir, temelsiz duvar gibidir" düşüncesinden hareketle ilimle meşgul olmaya başladığını öğreniyoruz¹⁸.

İçinde doğup büyüdüğü aile, yoğrulduğu kültür ortamı ve eğitim kurumlarında gördüğü tahsilin de etkisiyle Arapça, Farsça ve Türkçe şiir yazabilecek kadar güçlü bir şairdir. Geçim sıkıntısından dolayı zaman zaman memleketinden ayrılmak istese de ömrünün sonuna kadar bu bölgede kalmıştır. Geleneğe uygun olarak devlet ileri gelenlerine yazdığı kasidelerle geçimini temine çalışmıştır. Akkoyunlu hükümdarı Elvend Bey'den başka 1508'de Bağdat'ı işgal eden Safevî hükümdarı Şah İsmail'e de kaside sunmuştur¹⁹.

Fuzûlî, Kânûnî'nin 1534'teki Bağdat Seferi üzerine kaside yazarak padişaha takdim etmiştir. Kânûnî ile Bağdat'a gelen Osmanlı şairlerinin istemesi üzerine Leyla ile Mecnun'u yazdığını, bu mesnevinin sebep-i telif bölümünde ifade etmektedir²⁰. Fuzûlî daha sonra Bağdat valilerine de kasideler yazarak durumunu arz etmiştir. Evkaf gelirlerinden kendisine bağlanan çok cüz'i bir parayı da alamaması üzerine meşhur Şikayetname'sini kaleme alarak Celalzade Mustafa Paşa'ya ulaştırılmak üzere İstanbul'a göndermiştir²¹.

Fuzûlî'nin Rüstem Paşa'ya kaside yazdığı, Kânûnî'nin oğlu Bayezit'le yazıştığı da bilinmektedir. Hayalî Bey, Taşlıcalı Yahya gibi önemli şairlerin ve bizzat Kânûnî (Muhibbî)'nin Fuzûlî'ye nazireler yazması, döneminde şairliğinin takdir edildiğini göstermesine rağmen, Safevî hükümdarı Şah İsmail'e kasideler yazmasından ve belki de sahip olduğu Şif görüşleri dolayısıyla Osmanlı yönetiminden beklediği ilgiyi gördüğü söylenemez.

Bir zamanlar Akkoyunlu, ardından Safevî ve sonunda Osmanlı yönetimine geçmiş coğrafyada bulunmanın sebep olduğu siyasi ve maddi sıkıntılar, Ehl-i Beyt'e duyduğu aşırı sevgi, Kerbelâ gibi acı olaylara sahne olmuş bir bölgenin verdiği karamsarlıkla keder ve ıstırap şairi olmuştur. Ömrünü ilim tahsili ve şiir yazma uğraşısıyla geçirmiştir. Zaman zaman Osmanlı şairlerine

Eski Şîrâz'ı hayâl ettiren rengiyle.

Bkz. Yahya Kemal, **Kendi Gök Kubbe**, Yahya Kemal Enstitüsü Yayınları, İstanbul 1974, s. 93.

¹⁵ Abdülkadir Karahan, "Fuzulî", **İslam Ansiklopedisi**, TDİA, C.13, İstanbul 1996, s. 240-246.

¹⁶ Hasibe Mazioğlu, **Fuzûlî ve Türkçe Divanı'ndan Seçmeler**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1986, s. 2.

¹⁷ "Hakiki ve ana konuların meşgul olmakla şeref kesbeden ve al-Fuzûlî lakabıyla anılan âciz kul, Muhammed b. Süleyman der ki..." Fuzûlî, **Matla'u'l-İtikâd fî Ma'rifeti'l-Mabda'i ve'l-Ma'âd**, (Haz. Muhammed b. Tâvîr At-Tancı), DTCF Yayınları, TTK Basımevi, Ankara 1962, s. 3.

¹⁸ Kenan Akyüz vd., **Fuzûlî Divanı**, Akçağ Yayınları, Ankara 1990, s. 14.

¹⁹ Abdülkadir Karahan, **a.g.e.**, s.241.

²⁰ **Külliyât-ı Divan-ı Fuzûlî**, Ahter Matbaası, (İstanbul) 1308, s. 242.

²¹ KARAHAN Abdülkadir, **a.g.e.**, s. 241.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/8 Summer 2013

gıptayla bakar. Kendi kıymetinin anlaşılmasından şikayet eder. Fırsat bulabilirse Anadolu'ya gitmek istediğini yazar. Yaşarken maruz kaldığı karamsar duygular şiirine de yansır.

Fuzûlî, İslami konulara vâkıf, tasavvufun inceliklerine hâkim, Hazret-i Peygambere ve Ehl-i Beyt'e karşı aşırı muhabbet besleyen inançlı bir şairdir. Divanı'nın başındaki tevhide, Peygamber için yazdığı Su Kasidesi, Ehl-i Beyt için yazdığı şiirleri onun samimi duygularını gösterir. "Geçdi Fuzûlî" sözünün ebced karşılığı olan 963/1566 yılında Kerbelâ'da vefat etmiştir²².

Ahdî, Fuzûlî'den bahsederken üç dilde şiir ve inşâya kâdir, âlim, fâzıl, hoş yaratılışlı, hoşgörülü ve tatlı dilli olduğunu, zamanın ilimlerine vâkıf bulunduğunu kaydediyor²³. Şiirleri ve nesirleri herkes tarafından beğenilen Fuzûlî, alçak gönüllü, dünya malına tamah etmeyen, fakirliğin ve kanaatin verdiği huzuru hiçbir şeye deşimleyen bir gönül adamıdır. Türkçe, Arapça ve Farsça olmak üzere çok sayıda eserin sahibidir²⁴.

Türkçe eserleri: Türkçe Divan, Leylâ vü Mecnun, Beng ü Bâde, Terceme-i Hadîs-i Erba'în, Sohbetü'l-esmâr manzumudur. Hadîkatü's-süedâ'sı ile mektupları nesirdir.

Farsça eserleri: Farsça Divan, Sâkinâme, Hüsn ü Aşk (Sihhat ü Maraz), Enîsü'l-kalb²⁵ manzumudur. Rind ü Zâhid, Risâle-i Muammâ mensurdur.

Arapça eserleri: Arapça şiirleri bir divan oluşturacak kadar çoktur. Matlaü'l-itikâd ise mensur bir eserdir.

Kerbelâ bölgesinde dünyaya gelen şair, tarihin en acıklı olaylarından birine sahne olan bu coğrafyanın halk üzerindeki hüznü, matem duygusunu derinden hissetmiştir. İranlı şair Hüseyin Vâiz'in Ravzatü's-şühedâ adlı eserine nazîre olarak yazılan Hadîkatü's-süedâ, örnek alınan eseri geçmesi bir yana, Kerbelâ konusunda yazılan eserlerin en başarılısı olarak yüzyıllarca Türkler arasında makamla okunmuştur²⁶. Bu eser, dilindeki sadelik ve akıcılık, duygularındaki samimiyet ve okuyanlar üzerindeki tesir dolayısıyla aranan kitaplar arasında yer edinmiştir. Tefsir ve hadis ilmine vukufiyet, Ehl-i Beyt'e karşı gösterdiği sonsuz ihtiram, Kerbela olayını anlatmadaki samimiyet, Türkçeyi kullanmadaki başarı Alevî-Bektaşî çevrelerde yedi ulu ozandan biri olarak değerlendirilmesine sebep olmuştur.

Fuzûlî'nin şair kişiliğini oluşturan öğeleri sayarken ilk sıralarda içinde doğup büyüdüğü bölge halkının sürekli canlı tutmaya çalıştığı sıkıntılı ve karamsar Kerbelâ atmosferini göz önünde bulundurmak ve yine döneminde geçerli olan tefsir, hadis, matematik, astronomi, astroloji, kimya, İran mitolojisi vb. akli ve nakli ilimleri saymak gerekir. Türkçe yazdığı şiirler için XV. yüzyıl şairi Necâtî (ö. 1509), Çağatay şairi Ali Şir Nevâî (ö. 1501); Farsça yazdığı şiirler için de Hâfız-ı Şîrâzî (ö. 1390), Nizâmî-i Gencevî (ö. 1209), Molla Câmî (ö.1492) gibi isimleri zikretmek gerekir.

Ancak doğuştan gelen bir şairlik yeteneğiyle Fuzûlî, örnek aldığı şairlerin fevkinde bir üslup ve şahsiyet oluşturabilmiş önemli şairlerimizden biridir.

²² Hasibe Mazioğlu, **Fuzûlî ve Türkçe Divanı'ndan Seçmeler**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1986, s. 11.

²³ Ahdî, **Gülşen-i Şuara**, (Haz. Süleyman Solmaz), AKM Yayınları, Ankara 2005, s.459-461.

²⁴ Fuzûlî'nin eserleri ve içerikleriyle ilgili bkz. Abdülkadir Karahan, "Fuzûlî", **İslam Ansiklopedisi**, TDİA, C. 13, İstanbul 1996, s. 244-246; Haluk İpekten, **Fuzuli** (Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri ve Bazı Şiirlerinin Açıklamaları), Ankara 1973, s. 24-55; Hasibe Mazioğlu, **Fuzuli Üzerine Makaleler**, TDK, Ankara 1997, s. 24-39; **Büyük Türk Klasikleri III**, "Fuzuli", Ötüken-Söğüt, İstanbul 1986, s. 308; Cevat Heyet, **Azerbaycan Edebiyat Tarihine Bir Bahış**, Tahran 1385 (April, 1980), s. 36.

²⁵ Hasibe Mazioğlu, Enîsü'l-Kalb'in Farsça Divan'da yer alması gereken bir kaside olduğunu belirterek Farsça Divan'ın başına yerleştirmiştir. Bkz. Hasibe Mazioğlu, **Fuzûlî Farsça Divan**, TTK Basımevi, DTCF Yayınları, Ankara 1962, s. 17.

²⁶ Abdülkadir Karahan, a.g.e., s.245

Çağlarının şairler üzerine etkisi

Hâfız

Hâfız-ı Şirâzî'nin yaşadığı Şiraz bölgesi, uzun zaman Büyük Selçukluların yönetimi altında kalmıştı. O sıralar Şiraz tarihte ilim, sanat ve edebiyat alanında en parlak devrini yaşıyordu. Büyük Selçukluların zayıflayarak bölgedeki kontrollerini kaybetmelerinin ardından Türklerin Bayat boyundan olan Salgur Atabeyleri hakimiyetlerini ilan ettiler (1147). Küçük bir beylik olan Salgurlular, hemen yanı başlarında boy gösteren Timuruların saldırılarından emin olabilmek için onlara haraç vererek varlıklarını sürdürmeyi denediler²⁷. Bu sayede mevcut olan ilmi ve edebi yapıyı bir süre daha muhafazaya çalıştılar. Hâfız'ın dünyaya gözünü açtığı devrede bölgenin gururu ve manevi değerleri ayaklar altındaydı. Yönetimde Muzafferoğulları Beyliği vardı. Hâfız, Bu yöneticilerin yanında divan katibi olarak saraya dahil oldu. Emir Mubarizeddin'in halka zulüm ve baskı uyguladığı dönemde hayatın acı yüzünü tadarak kötü muamelelere maruz kalan Hâfız, lirizm yönü güçlü, alaycı ve iğneleyici şiirlerini Emir Mubarizeddin'in riyakar ve baskıcı tutumunu eleştirmek için kaleme almıştır. Aslında şair, halka zulmeden yöneticileri eleştirmek istemiştir. Onun şiirleri olumsuzluklarla alay eden, kinaye yoluyla eleştiren, acı sözlerle uyaran, bir o kadar da ıslah etmeyi amaçlayan şiirlerdir. Alaycı, iğneleyici bir üslup geliştirmiştir. Kendisinden önceki Fars şiiri ya Sadi'de olduğu gibi âşıkâne ya da Mevlânâ'da görüldüğü gibi tasavvufi bir karakter gösteriyordu. Hâfız'sa bu iki anlayışın birlikte kullanıldığı ve kendisine kadar bu güzellik ve uygunlukta kullanılmayan yeni bir üslup getirdi. Onun şiiri, İran ve İslam kültürünün yeni bir harmanlamasıdır. Firdevsî, şiirini oluştururken önünde birikmiş bir destan kültürü vardı. Ancak Hâfız'ın önünde zulme, haksızlıklara, yolsuzluklara maruz kalmış bir çağın insanı vardı. Hâfız, birlikte yaşadığı mazlum ve mahrum insanın macerasını şiirleştirmiştir²⁸. Bir beytinde “Hâfız, cihan şahının kalemi rızıkları taksim eder, geçim endişesiyle yanlış fikirlere sapma” demektedir:

حافظ قلم شاه جهان مقسم رزق است
از بهر معیشت مکن اندیشه باطل

Hâfız kalem-i şâh-ı cihân muksim-i rızk est

Ez-behr-i ma'îşet me-kon endîşe-i bâtl G. 304/9

Burada da alaycı üslup kendisini gösteriyor: “Cihan Şahı (Mubarizeddin) dünyalıkları veriyor, sen geçim kaygısıyla yanlış fikirlere sapma” biçiminde şahı övüyor gibi görünüyor da aslında söylemek istediği şudur: Cihân'ın gerçek sahibi (Mâlikü'l-mülk, Allah)nin kalemi herkesin rızkını taksim etmiştir. Öyleyse ne yiyip ne içeceğiz kaygısıyla yanlış yollara sapma.

Fuzûlî

Fuzûlî, Bağdat ve Kerbelâ civarında dünyaya gelip hayatını bu bölgede geçirdi. Tarih boyunca baskılara, işgallere, yağmalara dolayısıyla açlık, kıtlık ve sefaletle maruz kalmış bir coğrafyada yaşadı. 1480 civarında doğduğunu kabul edecek olursak yaşadığı bölge Akkoyunlulara bağlıydı. Zaten Fuzûlî'nin Akkoyunlu beylerinden Elvend Bey'e yazdığı Farsça kaside bunu göstermektedir. Aynı bölgenin 1508 yılında Şah İsmail tarafından işgal edildiğini görüyoruz. Şah İsmail geldiği zaman Fuzûlî ona da kasideler sunmuştur. Her işgal, peşinden vergileri, açlığı, sefaleti getirir. Bölge bir süre sessiz kaldı ise de bu sessizlik yeniden bozuldu. Bağdat Valisi Zülfikar Han, İran şahı ile arası açıldığından 1529 yılı başlarında Kânûnî adına hutbe okutup para

²⁷Türkler Ansiklopedisi, Yeni Türkiye Yayınları, C. 8, Ankara 2002, s. 652.

²⁸Hafız-ı Şirâzî, Sazman-ı Tebliğat-ı İslamî, <www.ido.ir/a.aspx?a=1386072401<

bastırılmış, şehrin anahtarlarını da İstanbul'a yollamıştı. Bunun üzerine İran şahı ordusuyla Bağdat'a gelerek Zülfikar Han'ı idam ettirmiş, yerine de Tekeli Mehmet Han'ı vali tayin etmişti. O sıralarda Osmanlı hükümdarı Kânûnî Sultan Süleyman, Viyana ile uğraşmaktaydı. Yine aynı zamanlarda Bitlis ve çevresi hakimi olan Şeref Han, yönettiği toprakların Safevî toprağı olduğunu ilan etti. Bunun üzerine Osmanlı'nın yönünü Doğuya çevirmesi farz oldu. 1533 yılında Veziriazam İbrahim Paşa'yı İran sınırına gönderen Kânûnî 1534 yılında İrakeyn Seferine çıktı. İbrahim Paşa'nın öncü ordusuyla Kânûnî'nin ordusu Tebriz'de birleşti. İbrahim Paşa oradan hareketle 1534'ün kasım ayında Bağdat'a girdi. Şehirde ciddi bir direnişle karşılaşmadı. Şehrin yağmalanması önlediği gibi mezar, türbe ve vakıf eserlerinin tamamı onarıldı. Fuzûlî, Kânûnî'ye 70 beyitlik bir kaside takdim etti. Kendisine vakıf gelirlerinden 9 akçe maaş bağlandı²⁹.

Hazret-i Hüseyin'in şehadeti gibi Şiîler tarafından düzenlenen her muharrem ayındaki yas merasimlerine sahne olan coğrafyanın verdiği hüznün, sık sık değişik yönetimlerin işgal girişimleri bölge halkını karamsarlığa sürüklemiş ve çocukluğundan itibaren felakete, sıkıntılara maruz kalan Fuzûlî'yi bir ıstırap şairi yapmıştır. Bu yüzden aşk konusunu işlerken bile sürekli aşkın verdiği hüznü ve ıstırapları dile getirir. Ona göre dünya hayatı geçicidir, bu geçici hayat da insana sürekli acı ve ıstırapları tattırmaktadır. Onun şiirlerinde ağır basan temalar aşk, aşkın verdiği ıstıraplar, karamsarlık, dünyanın geçiciliği, bir köşeye çekilip hüznüyle baş başa kalmaktır³⁰.

Bir gazelinde “Bundan sonra benden dosta kavuşmanın zevkini istemeyin, çünkü ben kavuşmanın zevkini, ayrılığın acısıyla değiştirdim. Ey bahçıvan, beni gül bahçesini seyretmekten mazur tut, çünkü ben gül bahçesini seyretmeyi hüznünler evi (külbe-i ahzân) ile değiştirdim” demektedir:

*Dahi zekv-i visâl-i dost şevkin istemen benden
Ki ben zekv-i visâli mihneti hicrâna değışirdim
Beni ey bâğ-bân mâ'zur tut gül-zâr seyrinden
Ki ben gül-zâr seyrin külbe-i ahzâna değışirdim* G. 197/2-3

Rızık konusunda da endişe etmediğini, çünkü kendisi gibi bekâ ehlinin geçici dünya ehline kul olmaktan fariğ olduğunu söylüyor:

*Her cihetten fâriğim âlemde hâşâ kim ola
Rızık için ehl-i bekâ ehl-i fenânın çâker* Kt. 42/9

Aşk anlayışları

Hâfız

Hâfız, aşk konusunu ele aldığı tasavvufî gazellerinde zaman zaman beşerî aşka, zaman zaman ilahî aşka göndermeler yapmaktadır. Ancak onun aşk anlayışının ezelle bir bağlantısı vardır, yani alınyazısıyla irtibatlıdır. Hâfız beşerî (mecazî) aşkı, ilahî aşka giden yolda bir perde olarak görmektedir. Hakikî aşk bu perdenin ardındadır. Hâfız'ın dostu, başkasına söylenilmeyen mahrem sırların paylaşılabilceği bir kimsedir:

²⁹ Yılmaz Öztuna, “İrakeyn Seferi”, **Büyük Osmanlı Tarihi**, C. II, Ötüken Yayınları, İstanbul 1994, s. 412-425.

³⁰ Cevat Heyet, **Azerbaycan Edebiyat Tarihine Bir Bahış**, Tahran 1385 (April, 1980), s. 38-39.

رازی که بر غیر نگفتیم و نگوییم
با دوست بگوییم که او محرم راز است

Râzî ki ber gayr ne-goftîm u ne-gûyîm

Bâ dost be-gûyîm ki û mahrem-i râz est G. 40/4

Bu gece meclise mum getirmeyin, çünkü bu gece ay yüzlü dostumuz tamamdır. Beyitte geçen “tamam” kelimesini tevriyeli düşündüğümüzde beytin anlamını iki türlü açıklama imkanına kavuşuruz: Bu gece ay dolunay halinde olduğu için bizim meclisimizi aydınlatacaktır, dolayısıyla meclise mum getirilmesine gerek yoktur ya da bu gece meclisimiz sevgilinin güzel yüzüyle aydınlandığından muma ihtiyaç yoktur:

گو شمع میارید در این جمع که امشب
در مجلس ما ماه رخ دوست تمام است

Gû şem' miyârîd der in cem' ki imşeb

Der meclis-i mâ mâh-ı ruh-ı dûst tamâm est G. 46/2

Yine dostunu dile getirdiği bir beytinde, dostunun bir benzerinin olmadığını ve bu benzersiz dostun yüzüne ayı ve güneşi ayna diye tuttuğunu ifade ediyor. Beşerî olarak düşünüldüğünde dostunun güzelliği karşısında ayın ve güneşin bir değer ifade etmediğini vurguluyor:

نظیر دوست ندیدم اگر چه از مه و مهر
نهادم آینه ها در مقابل رخ دوست

Nazîr-i dûst ne-dîdem egerçi ez-meh u mihr

Nihâdem âyinehâ der-mukâbil-i ruh-ı dust G. 58/2

Hâfız'ın sabah rüzgarına, “Ey sabah rüzgarı, eğer yolun dostun bulunduğu memlekete düşerse dostun amber kokulu elbiselerinin kokusunu getir” sözü daha çok beşerî bir dost (sevgili) için söylenmiş beyitlerdendir:

صبا اگر گذری افتادت به کشور دوست
بیار نفعه ای از گیسوی معنبر دوست

Sabâ eger guzerî uftadet bekişver-i dûst

Biyâr nefhaî ez-gîsû-yı mu'anber-i dûst G. 61/1

Aynı gazelin sonraki beyitlerinden birinde “her ne kadar sevgili bizim karşılığımızda hiçbir şey vermiyor, bizi almak için bir şey vermeye yanaşmıyorsa da ben onun saçının bir teline bütün âlemi satarım:”

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/8 Summer 2013

اگر چه دوست به چیزی نمی خرد ما را
به عالمی نفروشم مویی از سر دوست

Egerçi dūst be çizî nemî-hared mâ-râ

Be âlemî ne-furûšem mûyî ez ser-i dūst G. 61/6

Bütün bu beyitlerin tasavvufî anlamlar içerecek şekilde yorumlanmasına taraftar olanlar da vardır³¹. “Şarap iç ve dünyayı bir kenara bırak, senin saçlarının kemendinden dolayı boynunu zincire kötü kaptırmıştır.”

می نوش و جهان بخش که از زلف کمندت
شد گردن بد خواه گرفتار سلاسل

Mey nûş u cihân bahş ki ez zūlf-i kemendet

Şod gerden-i bed-hâh-ı giriftâr-ı selâsil G. 304/7

Mademki yakasını sevgilinin kement gibi saçlarına çok kötü kaptırdı, o halde artık dünyayı bir kenara bırakıp devamlı içki içsin. Burada da beşerî sevgilinin, gerçek aşkın önüne perde olarak çekildiği görülür. Hâfız, bir üslup özelliği olarak somut varlıkları gösterip soyut düşünceleri anlatma peşindedir. Bazen bunu açıkça ifade eder. “Nedim, çalgıcı ve saki hepsi odur, toprak ve suyun hayali yolda bahanedir.” Bu beyti beşerî duygular için de ilahî duygular için de yorumlamak mümkündür. Bu dünyanın eğlence vasıtaları vahdet içindir ya da bu dünyadaki eğlence vasıtaları sevgili içindir biçiminde de söylenebilir:

ندیم و مطرب و ساقی همه اوست
خیال آب و گل در ره بهانه

Nedîm ü mutrib ü sâkî heme ūst

Hıyâl-i âb ü gil der reh bahâne G. 428/8

İslam medeniyetinin ortak şiir anlayışında şairler genellikle aşka, aşk dolayısıyla çekilecek ve âşığı olgunlaştıracak sıkıntılara taliptirler. Dertler, sıkıntılar âşıkları yüceltir. Bu yüzden dervişler de nefislerini terbiye ve tezkiye edebilmek için dünya nimetlerini bir yana bırakarak çileye soyunurlar. Hâfız da hem mecazî hem gerçek aşk için yorumlanması mümkün olan bir beytinde aşkın kendisini yücelttiğini söylüyor. “Aşk yolunda garip Hâfız gibi öyle bir makama ulaştım ki sorma:”

همچو حافظ غریب در ره عشق
به مقامی رسیده ام که میرس

³¹ Surûrî ve Şem’î, Hâfız Divanı’nı şerh ederken tasavvufî yönlerine ağırlık vermişler, ancak Konevî (ö. 1828), Divanı tamamen tasavvufî bir bakışla şerh etmiştir. Bkz. İbrahim Kaya, “Konevî’nin Hâfız Divanı Şerhi ve Tasavvufî Yorumu Üzerine Bazı Düşünceler”, *Turkish Studies-International For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-*, Volume 6/1 Winter 2011, p. 1413-1432, Turkey.

Hem-çu Hâfız garîb der reh-i aşk

Be-makâmî resîdeem ki me-pors G. 270/7

Fuzûlî

Fuzûlî de aslında bir aşk şairidir. Bütün şiirlerinde aşkı bir biçimde görürüz. Aşk ve aşkın ıstırapları, Fuzûlî'yi olgunlaştıracak, gerçek aşka ulaştıracaktır. Bir aşk kitabı olan Leyla vü Mecnun mesnevisinde de aşk işlenmektedir. Ancak buradaki aşk, beşerî aşktan yavaş yavaş ilahî aşka yükselmektedir. Leyla'yı, Mevla'ya giden yolda bir basamak olarak kullanmış, mecazî aşktan ilahî aşka uzanmasını bilmiştir. İlk bakışta beşerî aşkı ele alıyor gibi görünen beyitlerin, aslında ilahî aşkı işlediği fark edilir. Bir beytinde “Ben zamanın en akıllısı iken aşk belasına düştüm ve başkaları şimdi benden aldıkları nasihati bana yapmaktalar” demektedir:

Düştüm belâ-yı aşka hıred-mend-i asr iken

İl imdi benden aldığı pendi bana verir G. 109/2

Yine âşıkları tarif ederken aşkın belasına gönüllü olarak talip olanları sayar. Ayrılık vaktinin sıkıntılarını isteyenlerin âşık sayılacağını, yoksa ay yüzlü sevgiliden merhamet bekleyenlerin sayısının çok olduğunu söylüyor:

Âşık oldur kim temennâ-yı belâ-yı hecr ede

Yoksa çoktur mihr eden ol mâh-ı tâbândan tama' G. 143/4

Leylâ vü Mecnun'da anlatıldığına göre babası, mecnunluk halinden kurtulması için oğlu Kays'ı hacca götürür ve orada Allah'a dua etmesini ister. Kays ise elini açıp aşk derdinin artması için şöyle yalvarır:

Ya Rab belâ-yı aşk ile kıl âşinâ beni

*Bir dem belâ-yı aşktan etme cüdâ beni*³²

Klasik edebiyat geleneğinde âşığın aşkını olgunlaştırması ve sevgiliye ispatlayabilmesi için ondan gelecek her türlü eza ve cefaya hazırlıklı olması, hatta bu sıkıntılara gönüllü olarak talip olması gerekir:

Edemen terk Fuzûlî ser-i kûyun yârin

Ne kadar zulm yeri ise bana hoştur vatanım G. 204/7

Hazret-i Peygamber için yazılan Su Kasîdesi'nde zahirî gözle bakıldığında beşerî bir sevgiliden bahsedildiği zannedilir. Oysa memduh, Hz. Peygamber'dir. Somut varlıkların, tasavvufî duyguların önüne bir perde gibi yerleştirildiği görülür. Fuzûlî, “Sarhoşların susadıkça şarap istemesi, ayık olanların da su istemesi gibi ben de sevgilinin dudaklarını arzulamaktayım, zâhid olanlarsa Kevser suyunun peşindedir” diyor. Burada “leb” kelimesinin tasavvufî yaklaşımla vahdet anlamında yorumlanması, asıl kast edilenin, gösterilenden farklı olduğunu ortaya koymaktadır. Ben vahdet peşindeyim, her şeyin yaratıcısı Allah'tır, benim amacım hakikî varlık olan Allah'ın cemalidir; oysa kesretin ardındaki gerçek varlığı, vahdeti fark edemeyen zâhid, dünya hayatında yapmaya çalıştığı ibadetlerin ücretini (Kevser) istemektir. Zâhidin bu yaklaşımı bir nevi ticarettir. Yunus Emre'nin “Cennet cennet didükleri birkaç ev ile birkaç Huri; İsteyene virgil anı, bana seni gerek seni³³” ifadesi de bu anlama işaret etmektedir. Fuzûlî'nin beyti:

Ben lebin müştâkıyım zühhâd kevser tâlibi

Nitekim meste mey içmek hoş gelir huş-yâre su K. 3/9

³² **Külliyât-ı Divan-ı Fuzûlî**, Ahter Matbaası, (İstanbul), 20 Rabiüssânî 1308, s. 270.

³³ Mustafa Tatçı, **Yunus Emre Dîvânı** –Tenkitli Metin–, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990, s. 384.

Harabat anlayışları

Harap kelimesi yıkık dökük, virane yer anlamındadır. Şiirlerde meyhane yerine kullanılmaktadır. Pîr-i mugan, saki, mey kelimeleriyle birlikte ele alındığında görevlileriyle birlikte bir meyhaneyi tasvir ettiği kadar, içinde ikiyeüzlülüğün bulunmadığı, gerçek aşka yönelen insanların yer aldığı mekan biçiminde de düşünülebilir. Bu iki şairin harâbât (meyhane) kelimesine hangi anlamları yüklediklerine bakalım.

Hâfız

Hâfız'ın yaşadığı çağın sosyal ve psikolojik yapısını da iyi değerlendirmek gerekir. Manevî değerlerin yok olma tehlikesiyle yüz yüze geldiği, insanların ikiyeüzlülük yapmayı âdet edindikleri, bazı derviş geçinenlerinse biçimsel yaşamayı ve somut düşünmeyi din olarak algıladıkları bir çağdır. Hâfız'ın asıl itirazı ve isyanı bu ikiyeüzlü yapıyadır. Bu olumsuzlukları eleştirirken biraz alaycı, biraz ironik bir dil kullanır. “Bir iki üzümün suyuyla sarhoşluk benim durumumu izah edemez, ben yaşlı meyhâne pîrinin büyüttüğü birisiyim.”

مستی به آب یک دو عنب وضع بنده نیست
من سالخورده پیر خرابات پرورم

Mestî be-âb-ı yek du ineb vaz '-ı bende nîst

Men sâlhurde pîr-i harâbât-perverem G. 329/17

Gerçek aşkı ve vahdeti harabatta bulduğunu ifade eden Hâfız, başkalarının göremediği bir nur gördüğünü söylüyor. Şairin bakış açısıyla o çağdaki ham sofuların bakışında farklılık vardır. “Ben pîr-i muganın mekanı olan harabatta Tanrı'nın nurunu görüyorum, bu acayip bir bakış ve görüştür, bu nasıl bir nurdur ve nereden görüyorum? Ey kendisini hac sultanı zanneden kişi bana büyüklük taslama, sen baktığında bir ev görüyorsun, bense baktığımda Tanrı'nın evini görüyorum.”

در خرابات مغان نور خدا می بینم
این عجب بین که چه نوری ز کجا می بینم

جلوه بر من مفروش ای ملک الحاج که تو
خانه می بینی و من خانه خدا می بینم

Der harâbât-ı mugân nûr-ı Hudâ mî-bînem

În aceb bîn ki çe nûrî z'kocâ mî-bînem

Cilve ber-men me-furûş ey melikü 'l-hâc ki tû

Hâne mî-bînî ve men hâne Hudâ mî-bînem G. 357/1-2

Hâfız'a göre sadece zâhire bakıp insanları değerlendirmek, insanları katı kurallara boyun eğmeye zorlamak bağnazlıktır. “Gönül ehli olanlar, tekke ile harabat arasında bir fark gözetmez, bütün insanlara aynı gözle bakar. Allah şahittir ki her nerdeyse onunlayım.”

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/8 Summer 2013*

تو خانقاه و خرابات در میانه مبین
خدا گواه که هر جا که هست با اویم

Tû hânkâh ve harâbât der-miyâne me-bîn

Hudâ guvâh ki her câ ki hest bâ-üyem G. 379/6

Fuzûlî

Fuzûlî'nin içinde yaşadığı XVI. yüzyılın başlarında Irak bölgesinin siyasî ve sosyal yapısıyla din anlayışına bakacak olursak orada da iç açıcı bir tabloyla karşılaşamayız. Bu ortam, insanı karamsar yapmaktadır. Böyle bir yerde değerlerin aşınma göstereceği de bir gerçektir. Şîf-Sünnî ayırımının keskinleştiği, bu yüzden savaşların yapıldığı bir bölgedir. İnsanların, bırakın farklı dinden olmayı, aynı dinin farklı kolundan oldukları için birbirlerini öldürdükleri bir bölgedir. Mutlaka orada anlayışsızlık da yaygındır. Fuzûlî dini yönü güçlü olmasına, tasavvufa yakın bulunmasına rağmen geleneğin şairidir. Dolayısıyla kendisini geleneğin kalıpları içerisinde ifade edecektir. “Aşk kadehinin harabıyım, benim halimi senin baygın gözlerin bilir; çünkü harabat ehlinin durumunu meyhanenin pîrinden sormak gerekir.”

Harâb-ı câm-ı aşkım nergis-i mestin bilir hâlim

Harâbât ehlinin ahvâlini hammâr olandan sor G. 84/6

Fuzûlî de ikiyüzlü insanlardan şikayetçidir. Meyhaneye giden insanlarda riyadan eser yoktur. Bu insanlar başkalarının kusurları peşinde olmadıklarından kendilerini de huzursuz etmezler. “Harabata gelip içki dağıtana bak, onun temiz yüzünde ve saf şarabında safâdan başka bir şey yoktur.”

Gel harâbâta nazar sâkiye kıl kim yoktur

Ruh-ı sâf ü mey-i sâfında safâdan gayrı G. 272/3

Harabat dekoru pîr-i mugân, sâki, kadeh ve sunulan mey ile tamamlanır. Aslında bunların hepsi insanları riyakarlıktan kurtaran vesilelerdir. Pîr-i mugân da insanı yaratılış amacına uygun davranmaya davet eder:

Ey Fuzûlî menzil-i maksûda yetsem ne aceb

Hidmet-i pîr-i mugan irşâdı reh-berdir bana G. 14/8

Yok özünden haberi kim ki gelir dünyâya

Bezmden taşra komaz pîr-i muğan hüş-yârı G. 269/5

Rind ve zâhid anlayışları

İnsanların dünyayı algılama ve değerlendirme biçimleri farklıdır. Kimisi dünyayı geçici bir mekan olarak algılayıp var gücüyle öbür âleme hazırlık yapar. Kimisi, madem ki insan dünyaya gelmiştir, burası onun için bir imkan ve fırsat yeri diye düşünür. Zahitler, bu dünyanın öbür tarafa hazırlanmak için uğranılan geçici bir mekan olduğunu, rintlerse bu dünyanın bir imkan ve fırsat yurdu olduğunu söyler. Her iki şairin de kendisini rint tipiyle özdeşleştirdiğini görüyoruz. Aslında rint, İslam ortak edebiyatlarında olumlu tipin, hoşgörülü insanın sembolüdür. Buna mukabil zâhid, vâiz, hoca, gammâz, muhtesip olumsuz tiplerin sembolüdür.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/8 Summer 2013

Hâfız

Hâfız'ın rind anlayışının pîr-i mugân, câm-ı Cem gibi mitolojik temelleri vardır. Bazen rint, tasavvufî anlamıyla “kâmil insan”a işaret eder; bazen katı kurallara karşı başına buyruk yaşamayı tercih eden insandır. Aslında bu haliyle insanı kısıktırak kuşatan sahte kurallara karşıdır. Hâfız, yeni bir kişilik oluşturabilmek için rindi, zahidin karşısına çıkarır. Hâfız'ın rindi melamî özelliklere de sahip kalender bir kişiliktir. Onun rindi, hayatın inceliklerini ve güzelliklerini görebilen, işleri kolaylaştıran, tevekkül sahibi, aşk ehli bir kimsedir; geçici dünyanın makam ve mevkilerinin peşinde koşmaz. Maddi menfaat elde edebilmek için sahte yollara, ikiyüzlülüğe başvuramaz.

راز درون پرده ز رندان مست پرس
کاین حال نیست زاهد عالی مقام را

Râz-ı derûn-ı perde ze-rindân-ı mest pors

K'în hâl nist zâhid-i âlî-makâm-râ G. 7/2

“Perdenin ardındaki sırları sarhoş rintlerden sor, çünkü bu durumu makamı yüce zâhidin anlaması ve söylemesi mümkün değildir.”

حافظامی خور و رندی کن و خوش باش ولی
دام تزویر مکن چون دگران قرآن را

Hâfızâ mey hor ve rindî kon ve hoş bâş velî

Dâm-ı tezvîr me-kon çûn digerân Kur'ân-râ G. 9/10

“Ey Hâfız, şarap iç, rintlik yap ve neşeli ol, fakat eline Kur'ân'ı alıp başkalarını aldatma yoluna tenezzül etme.”

فرصت شمر طریقه رندی که این نشان
چون راه گنج بر همه کس آشکار نیست

Fursat şumâr tarîka-ı rindî ki îñ nişân

Çûn râh-ı genc ber heme kes âşkâr nîst G. 72/6

“Rintlik yolunu (tarikât) fırsat say, çünkü bu hazine yolu üzerinde bir işaretdir ve herkesin bildiği bir yol da değildir.”

مصلحت نیست که از پرده برون افتد راز
ور نه در مجلس رندان خبری نیست که نیست

Maslahat nîst ki ez-perde berûn ofted râz

V'er ne der-meclis-i rindân haberî nîst ki nîst G. 73/8

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/8 Summer 2013*

“Rintler meclisinin üzerinden sır perdesinin kalkması doğru değildir, yoksa rintler meclisinden de hiçbir eser kalmaz.”

زاهد ار رندی حافظنکند فهم چه شد
دیو بگریزد از آن قوم که قرآن خوانند

Zâhid er rindî-i Hâfız ne-koned fehm çe şod

Dîv be-gorîzed ez ân kavm ke Kur'ân hânend G. 193/10

“Zahit, Hâfız’ın rintliğini anlamasa ne olur ki Kur’an okuyan bir kavimle karşılaştıkları zaman dev kaçır.”

İran kaynaklarının ifadesine göre Hâfız’ın kabri üzerine de yazılmış şu beyit, şairin geleceğe dönük kerameti olarak gösterilmektedir. Zaten Hâfız Divanı’na fal amacıyla bakmak, bu gün halâ İran halkının başvurduğu yollardan biridir.

بر سر تربت ما چون گذری همت خواه
که زیارتگه رندان جهان خواهد بود

Ber-ser-i türbet-i mâ çûn guzerî himmet hâh

Ki ziyâret-geh-i rindân-ı cihân hâhed bûd G. 205/3

“Bizim kabrimizin yakınından geçersen himmet iste, çünkü bu türbe ilerde dünya rintlerinin ziyaret mekanı haline gelecektir.”

Fuzûlî

Fuzûlî de yaşadığı dönemin şekilci ve baskıcı atmosferini teneffüs etmiş bir şairdir. Irak bölgesinin siyasî yönetimler arasında sık sık el değiştirmesi, hatta aynı dinin farklı mezhepleri arasında el değiştirmesi ve bu amaçla savaşlara sahne olması, bölge insanları üzerinde olumsuz etki bırakmıştır. Fuzûlî ise bu farklılaşmanın etkisini ruhunun derinliklerinde hisseder. Toplum içerisindeki ikiyüzlü insanları zâhit adı altında eleştirir. Asıl yakındığı riya ve riyakarlıktır. İkiyüzlü ve şekilci zahitlerin sema yapmasından bir şey ele geçmez, asıl mutluluk verici olan, şarap içen rintlerin içki şişeleriyle yaptıkları oyunlardır:

Riyâyî zâhid-i huşkûn semâından n’olur hâsıl

Hoş ol kim rind-i mey-hâre içip câm-i şarâp oynar G. 70/5

Dünyada kokusu, rengi güzel şarap içen rintlerin öbür dünyada Kevser peşinde koşmalarına bile gerek kalmaz. Dünyada içtikleri erguvan renkli şarap onların susuzluğunu gidermiştir:

Ukbâda kevser istemesin rind-i mey-kede

Dünyâda bes değil mi mey-i ergavan içer G. 77/4

Şarap içmeyen kimse rintler meclisinin sırlarına vakıf olamaz. Ey Fuzûlî, sen de rintler meclisine katılmak ve onların sırlarını paylaşmak istiyorsan ya ayağını meclisten çekeceksin ya da ayaklı mey kadehini çekeceksin:

Mahrem olmaz rindler bezminde mey nûş etmeyen

Ey Fuzûlî çek ayağ ol bezmden ya çek ayağ G. 145/7

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/8 Summer 2013

Aşık olan kimse rint olmaktan ve rint olduğu için rezil olmaktan kaçmaz. Devir icabı aşk sırrını gizlemeye gerek yoktur. Fuzûlî ise çılgınlık derecesine varmış bir rinttir, hem âşık hem rinttir, bunca zamandır içinde bulunduğu bu durumdan bıkmadığına göre onun nasıl bir sevda olduğunu kendisine sorun:

Âşık isen rind ü rüsvâlıktan ikrâh etme kim
Aşk sırrın iktizâ-yi devr pinhân istemez G. 115/5
Fuzûlî rind-i şeydâdır hemîşe halka rüsvâdır
Sorun kim bu ne sevdâdır bu sevdâdan usanmaz mı G. 264/7

Fuzûlî kendisini âşık ve rint olarak gösterirken toplum içerisindeki olumsuz tipleri zâhit, vaiz kelimeleriyle kınar. Zaman zaman karşılaştırma yapar, zaman zaman içi dışına uymadığı, söylediklerini kendisinin bile yapmadığı için eleştirir. Zâhit bize soracak olursa meyden murat nedir, bize mutluluk, kendisine sıkıntı veren şeydir:

Zâhid su'âl ederse ki meyden nedir murâd
Bizde safâdır anda küdüret cevâb ana G. 8/2

Sahtekar, ikiyüzlü kimseler riyakar zahide benzerler, çünkü onların da dışları takva ile süslü ama içleri haram doludur:

Bir riyâyî zâhide benzer birûnun kim ola
Taşrası takvâ ile zibâ içi dolu harâm K. 35/11

Hâfız'ın da Fuzûlî'nin de dile getirdiği ve yakındığı şeylerden birisi, riyakar insanların diğer insanları Kur'ân ile aldatmalarındır. Bunlar insanlara Kur'ân'ı, Kur'ân'ın söylediklerini anlatmak yerine sürekli ibadetle meşgul olmanın faydasını anlatırlar. Namaz içinde de sürekli maddi kazanç elde etmeye katkı sağlayacağını düşündükleri duaları tekrarlarlar:

Verir Kur'an yerine sıhhat-i tâ'at eger zâhid
Namâz içre du'â-yi devletin vird-i zebân eyler K. 36/19

Toplumda hoşgörülü insanlarla anlayışsız insanların bir arada bulduklarını, herkesin kendi anlayışına göre tavsiyelerde bulunduğunu söylüyor. Güzel yüzlü rintler kadeh tut derken zahitler kadehin bırakılmasını söylüyor, ey gönül bu nasihatlerden hangisinin tutulmaya layık olduğuna karar vermek lazım:

Câm tut der sâki-i gül-çihre zâhid terk-i câm
Ey gönül fikr eyle gör kim hansıdır tutmalı pend G. 63/6

Fuzûlî'de de zaman zaman vahdet şarabından bahsedildiğini görüyoruz. Bu manada zahide hitaben diyor ki ey zahit, vahdet şarabını “kötülüklerin anası³⁴” sayıp da muvahhitlere bu içkiyi yasaklamaya kalkışma:

Muvahhidlere kılma inkâr zâhid
Mey-i vahdeti sanma ümmü'l-habâ'is G. 47/3

³⁴ “İçki, bütün kötülüklerin anasıdır.” Hadis-i Şerif. Bkz. İsmail b. Muhammed b. Abdulhadi (Aclunî), **Keşfü'l Hafâ**, 1/382, Hadis No. 1225, Beyrut 1351.

Davranışlarla düşünce arasında da bir uyum vardır. İkiyüzlü kimselerin içlerindekiyle dışlarındakilerin farklı olduğundan onların samimiyetine güvenilmez. Ya yapmadıklarını söylerler ya yaptıklarını söylemezler. Zahire baktıkları için ne dinin özünü kavrayabilirler ne insanların iyi düşüncelerine vâkıf olabilirler. “Zâhidin Kabe’ye gitmek üzere ihrama girdiğini söylediler, biraz araştırınca onun bağladığı şeyin ihram değil zünnâr olduğunu gördüm.”

Ka'be ihrâmına zâhid dediler bel bağladı

Eyledim tahkik anun bağlandığı zünnâr imiş G. 132/4

Gül ü bülbül

İslam medeniyetinin ortak edebiyat anlayışında ve buna bağlı gelişen klasik Türk şiirinde âşıklar (şairler) kendilerini bülbüle ve sevgililerini güle benzetirler. Dolayısıyla Hâfız ve Fuzûlî arasındaki ortak yönlerden birini belirlemede bu hususu da her iki şairin divanlarından araştırıyoruz.

Hâfız

Hâfız, bülbül ve gülden bahsederken onlarla ilgili başka bağlantılar da kurar. Gülün bulunduğu bağ, gülün yaprakları, gülün güzelliği, bülbülün ötüşü vb. bağlantılardan da bahseder. “Sabah vakti gül dermek için bahçeye gittim, ansızın kulağıma bir bülbül sesi geldi.”

رفتم به باغ صبحدمی تا چنم گلی
آمد به گوش ناگهم آواز بلبلی

Reftem be-bađ subh-demî tâ çinem gulî

Âmed be-gûş-ı nâgehem âvâz-ı bulbulî G. 465/1

Âşık ile bülbül arasında bir benzerlik vardır, âşık ya da şair, sevgilisine karşı duyduğu aşktan dolayı feryat edip şiirler kaleme alırken bülbül de güle karşı duyduğu sevgiden dolayı feryat etmek (ötmek)tedir. “Miskin bülbül de benim gibi bir gülün aşkına müptela olmuştur, bu sebeple onun feryadının sesi bütün çimenliği doldurmuştur.”

مسکین مبتلا چو من به عشق گلی گشته
واندر چمن فکنده ز فریاد غلغلی

Miskîn çü men be-aşk gulî geşte mübtelâ

V'ender çemen fikende ze-feryâd gulgulî G. 465/2

Bazen gül, rengi ve biçimi dolayısıyla şarap kadehine benzetilir. “Şimdi gülün elinde saf şarap bulunan bir kadeh vardır, bu durumu gören bülbül yüz binlerce dille onun özelliklerini ortaya koymaya çalışır.”

کنون که بر کف گل جام باده صاف است
به صد هزار زبان بلبلش در او صاف است

Kunûn ki ber-kef-i gul câm-ı bâde-i sâf est

Be-sad hezâr zebân bulbuleş der-evsâf est G. 44/1

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/8 Summer 2013*

Bülbülle birlikte onun kapatıldığı kafes de akla gelir ve şiirde kullanılır. “Kafesteki bülbül gibi sürekli şaşkın ve çılgındır, aşktan dolayı şeker ve badem sever bir papağanım:”

واله و شیدا است دایم همچو بلبل در قفس
طوطی طبعم ز عشق شکر و بادام دوست

Vâlih u şeydâst dâyim hemçü bulbul der-kafes

Tûtî-tab 'am ze-aşk şekker u bâdâm-dûst G. 62/2

Fuzûlî

Fuzûlî de dertli âşık (şair) ile bülbül arasında bir ilişki kurar. Yine âşığın sevgilisi güldür. Güle karşı duyduğu aşktan dolayı bülbül feryat eder. “Gül bahçesinde sabah vakti bülbüllerin feryadı boşuna değildir, onlar Fuzûlî'nin yanmakta olan gönlünün feryadına ahenk tutmaktadırlar:”

Seher bülbüller efgânı değil bî-hûde gül-şende

Fuzûlî nâle-i dil-sûzuna âheng tutmuşlar G. 69/7

Bülbüllerin feryadı güle duyulan aşktandır. “İçerideki dertleri açıklayıp ortaya koymak için gül yapraklarının her biri bir dildir, yoksa her gül görüşünde bülbülün feryat etmesi boşuna değildir:”

Bir zebândır şerh-i gam takrîrine her berg-i gül

Eylemez bî-hûde gül gördükde efgân andelib G. 34/2

Güle karşı duyduğu aşktan dolayı gül etrafında dolaşan bülbülün meskeni bazen gülün dikenidir, bazen kafestir. Böyle bir aşka sahip olan bülbülün ettiği feryattan bütün çalı çırpının ateş alması gerekir. Fuzûlî diyor ki “seni engelleyen diken ve çubuklardan yapılan kafestir, sen nasıl bir âşıkısın ki feryadınla bunları yakıp kül etmiyorsun:”

Mesken ey bülbül sana geh şah-ı güldür geh kafes

Nice âşıkısın ki âhından tutuşmaz hâr ü has G. 125/1

Anlamca benzer beyitleri

Hâfız ile Fuzûlî'nin şiirlerine bakıldığında anlamca birbirini çağrıştıran beyitlere rastlanmaktadır. Bu benzerliği, birinin diğerinden intihali şeklinde yorumlamaya imkan olmadığı kanaatindeyiz. Belki Hâfız'ın Divanı'nı okuyan Fuzûlî'nin ondan etkilenmesi ya da ayrı mekan ve zamanlarda yaşayan şair ve yazarların benzer mazmunları kullanması (tevârüd) biçiminde düşünmek gerekir.

Hâfız:

ببین که سیب ز نخدان تو چه می گوید
هزار یوسف مصری فتاده در چه ماست

Be-bîn ki sîb-i zenahdân-ı tû çe mî-güyed

Hezâr Yûsuf-ı Mısrî fütâde der-çeh-i mâst G. 23/3

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/8 Summer 2013

“Senin çene çukurunun ne söylediğini bir gör, (o diyor ki) bizim kuyumuza binlerce Mısırlı Yusuf düşmüştür.”

Fuzûlî:

Bakma ey dîde zenâhdânına mahbûbların

Gezme gâfil hazer et düşmeyesin çâhlara G. 243/6

“Ey göz, güzellerin çene çukurlarına bakma, gafil gezip dolaşmaktan sakın ki kuyulara düşmeyesin.”

Hâfız:

دور مجنون گذشت و نوبت ماست
هر کسی پنج روز نوبت اوست

Devr-i Mecnûn guzeşt u nevbet-i mâst

Her kesî penc rûz nevbet-i ûst G. 56/8

“Mecnûn’un devri geçti, nöbet bize geldi, herkesin beş günlük ömrü vardır.”

Fuzûlî:

Sürdü Mecnun nevbetin şimdi benim rüsvâ-yi aşk

Doğru derler her zaman bir âşıkın devrâmıdır G. 86/2

“Mecnun nöbetini savdı, şimdi âşktan rezil olma sırası bende, ‘her zaman başka bir âşığın dönemidir’ diye doğru söylerler.”

Hâfız:

ناصر به طعن گفت که رو ترک عشق کن
محتاج جنگ نیست بر ادر نمی کنم

Nâsih be-ta’n guft ki rû terk-i aşk kon

Muhtâc-ı ceng nîst berâder nemî-konem G. 353/5

“Nâsih, kınayarak ‘aşktan yüz çevir’ dedi, savaşmaya gerek yok birader, yapmıyorum.”

Fuzûlî:

Ey Fuzûlî aşk men’in kılma nâsihten kabûl

Akl tedbîrdir ol sanma ki bir bünyâdı var G. 75/6

“Ey Fuzûlî, nasihat edenin aşkı yasaklamasını kabul etme, akıl bir tedbîrdir, yoksa onun temeli var zannetme.”

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/8 Summer 2013

Hâfız:

ناصرم گفتم كه چز غم چه هنر دارد عشق
برو ای خواجه عاقل هنری بهتر از این

Nâsiham guft ki cüz gam çe hüner dâred aşk

Be-rev ey hâce-i âkıl hünerî bihter ez in G. 404/4

“Nasihat edicim dedi ki aşkın, üzüntüye sebep olmaktan başka ne hüneri (marifeti) var; ey akıllı hoca, git işine, hüner bundan iyidir.”

Fuzûlî:

Aşk aybını bilübsen hüner ey zâhid-i gâfil

Hünerin aybdır ammâ dediğin ayb hünerdir G. 106/3

“Ey zahid, sen aşkın ayıbını hüner (marifet) sayıyorsun, oysa senin hünerin ayıptır ama ayıp dediğin şey hünerdir.”

Hâfız:

من نخواهم کرد ترک لعل یار و جام می
زاهدان معذور دارم که اینم مذهب است

Men ne-hâhem kerd terk-i la'l-i yâr u câm –ı mey

Zâhidân ma'zûr dârîdem ki inem mezhebest G. 31/6

“Ben sevgilinin dudağını ve şarap kadehini terk etmeyeceğim, bu hususta zâhitleri mazur görüyorum, bu da bir mezhep (yol, tarz)tir.”

Fuzûlî:

Mey-i gülgünü dedin akla ziyandır zâhid

Bu mudur akl ki terk-i mey-i gül-gün ettin G. 167/2

“Ey zahit, gül renkli şarabın akla zarar vereceğini söyledin; akıllı olmak gül renkli şarabı terk etmek midir?”

Hâfız:

دو چشم شوخ تو برهم زده خطا و حبش
به چین زلف تو ماچین و هند داده خراج

Du çeşm-i şûh-ı tû ber-hem zede Hatâ vü Habeş

Be-çîn-i zülf-i tû Mâçîn ü Hind dâde harâc G. 97/2

“Senin iki şûh gözün Habeş ve Hita ülkesini birbirine kattı, senin saçının kıvrımına Maçin ve Hindi haraç verdi.”

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/8 Summer 2013

Fuzûlî:

Bir perî zülfün tutup hâlinden alsan kâm-ı dil

Tut ki Çin mülkünü tutdun Hind'den aldın harâc G. 49/4

“Bir güzelin saçlarını tutup yüzündeki beninden gönlünün isteğini almak, Çin ülkesini tutup da Hind'den haraç almak gibidir.”

Ruhsârıma döktü merdüm-i çeşmim kan

Hindü'yu görün lâ'l verir Rûm'a harac R. 10/2

“Gözbebeğim yüzüme kan dökmektedir, bu haliyle Hindu'nun Rum'a haraç vermesine benzer.”

Dini terimler

Hâfız da Fuzûlî de dini terimleri kullanır, ancak onların kullanma amacı fakihlerin, vaizlerin kullanma amacından farklıdır. Onlar, zâhire bakan ulemayı eleştirmek için kullanırlar. Bu tarz kullanım da olayların arkasına nüfuz edemeyen şekilcileri rahatsız eder.

Hâfız:

گر ببینم خم ابروی چو محرابش باز
سجده شکر کنم و از پی شکرانه روم

Ger be-bînem ham-ı ebrû-yı çu mihrâbeş bâz

Secde-i şukr konem v'ez pey-i şukrâne revem G. 360/6

“Kaşlarının kavisini mihrap gibi açık görürsem, şükür secdesi ederim ve şükretmiş olmanın ardından giderim.”

Fuzûlî:

Kıldı benden ref' teklif-i namâzı mestlik

Saldı Hak bir neş'e-i câm-i mey-i gül-gûn bana G. 13/2

“Sarhoşluk benden namaz teklifini kaldırdı, Hak bana gül renkli şarap kadehinin neşesini verdi.”

Hâfız:

حافظ اگر سجده تو کرد عیب مکن
کافر عشق ای صنم گناه ندارد

Hâfız eger secde-i tû kerd me-kon ayb

Kâfer-i aşk ey sanem günâh ne-dâred G. 126/10

“Ey sanem (put, put gibi güzel), Hâfız eğer sana secde ederse ayıpla, çünkü o aşk kâfiridir, ona günah yoktur.”

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/8 Summer 2013

Fuzûlî:

Seni koyup büte eyler ibâdetin kâfir

Azâb-i dûzaha ol vechden olur kâbil G. 176/5

“Kâfir, seni bırakıp puta ibadet eyler, cehennem azabına o yüzden müstahak olur.”

Hûblar mihrâb-ı ebrûsuna meyl etmez fakih

Ölse kâfirdir müselmanlar ana kılman namaz G. 114/2

“Fakih, güzellerin kaşlarının kavisine meyletmez, ölse kâfirdir; bu yüzden Müslümanlar ona namaz kılmaz.”

Örnek gazeller**Hâfız’ın Gazeli**

Menem ki gûşe-i meyhâne Hânkâh-ı men est

Du’â-yı pîr-i mugân verd-i subh-gâh-ı men est

“Ben öyle bir kimseyim ki meyhane köşesi benim tekkemdir; pîr-i muğanın duası benim sabah açan kırmızı gülümdür.”

Gerem terâne-i çeng-i sabûh nîst çe bâk

Nevâ-yı men be-seher âh-ı özr-hâh-ı men est

“Sabah çenginin içi ısıtan şarkısı yoksa ne olur? Benim şarkım, seher vakti özür dileyen âhımdır.”

Ze-pâdişâh u gedâ fâriğam bi-hamdillâh

Gedâ-yı hâk-ı der-i dûst pâdişâh-ı men est

“Allah’a hamd olsun ki padişaktan da dilenciden de uzağım, dost kapısındaki toprağın dilencisi benim padişahımdır.”

Garaz zi-mescid u meyhâneem visâl-i şomâst

Cüz îh hıyâl ne-dârem Hudâ guvâh-ı men est

“Mescit ve meyhanemden murat, sana kavuşmaktır; bundan başka bir hayalim yoktur, Tanrı benim şahidimdir.”

Meger be-tîg-ı ecel hayme berkonem v’er nî

Remîden ez-der-i devlet ne resm u râh-ı men est

“Ecel okuyla çadır kurmadıkça (ecel okunu hayat çadırın direği yapmadıkça) benim devlet kapısından korkup kaçmak ne yolumdur ne âdetimdir.”

Ez-ân zamân ki ber îh âstân nihâdem rûy

Firâz-ı mesned-i hûrşîd tekye-gâh-ı men est

“Ben bu eşiğe yüz sürdüğümünden beri, güneşin yüksek dayanağı benim tekkemdir.”

Günâh egerçi ne-bûd ihtiyâr-ı mâ Hâfız

Tû der-tarîk-ı edeb bâş u gû gunâh-ı men est

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/8 Summer 2013

“Ey Hâfız, günah bizim tercihimiz değildir, sen edep yolunda (tarikat) ol ve benim günâhım budur de.”

Fuzûlî'nin Gazeli

Döküldükçe kanımı okun ol âsitân içer

Bir yerdeyim esîr ki toprağı kan içer

“Senin okun kanımı döktükçe o eşik içer, ben öyle bir yerde esirim ki toprağı kan içer. Yani âşık sevgilinin eşliğini beklemektedir ve o sevgilinin bulunduğu yer su yerine kan içmektedir.”

Ehl-i zamâne kanına çok teşnedir zemîn

Kanın kimin dökerse felek ol zamân içer

“Zemin, zamane halkının kanına çok susamıştır, felek kimin kanını dökerse onu zaman içer.”

Mey içmeden açılmaz imiş bâb-ı mağfîret

Sevgendler bu bâbda pîr-i muğan içer

“Mağfîret kapısı şarap içmeden açılmazmış, bunun böyle olduğuna dair pîr-i muğan (meyhane pîri) yeminler içer.”

Ukbâda kevser istemesin rind-i mey-kede

Dünyâda bes değil mi mey-i ergavan içer

“Rint olup meyhaneye giden kimse ahirette kevser istemesin, onun dünyada içtiğı erguvan renkli şarap yetmez mi?”

Gamzen görünmeyib göze kanlar içer müdâm

Zâhid kimi ki bâdeni elden nihân içer

“Şarabı el âlemden gizli saklı içen zâhit gibi senin yan bakışın da göze görünmez ama daima kanlar içer.”

Meyden eğerçi tevbe verir el Fuzûlî'ye

Ey serv sen kadeh sunar olsan revân içer

Gerçi el âlem Fuzûlî'ye şaraptan tevbe etmesini söylüyorsa da ey servi boylu, sen kadeh sunacak olursan o hemen içer.”

Sonuç

Hâfız ve Fuzûlî, ölüm tarihleri esas alındığında 150 yıllık bir farkla birisi 14. yüzyılda, diğeri 16. yüzyılın ilk yarısında yaşamış iki büyük şairdir. Aynı medeniyet dairesine mensup olmaktan başka Feridüddin Attar, Hakîm Senâî ve Mevlânâ gibi eski şairlerin eserlerinden beslenmişlerdir. İslam Medeniyetinin ortak nazım şekillerinden kaside, gazel, rubai gibi şekilleri kullanmak bir yana aynı konuları aynı dünya görüşüyle ele alıp şiirleştirmişlerdir.

İki şair arasındaki benzerliğe daha önce dikkat çeken H. Mazıoğlu, her ikisinin de gazellerine Arapça mısralarla başlamasını ve anlam benzerliği olan beyitlerden bazılarını Fuzûlî'nin Hâfız'dan etkilenmesine delil olarak göstermektedir. Hâfız Divanı başta İran, Hindistan, Afganistan, Pakistan ve Türkiye olmak üzere İslam dünyasında çok okunduğu ve şerhlerinin

yapıldığı kadar Batı dünyasının da yakından tanıdığı, okuduğu ve etkilendiği bir şairdir³⁵. Bu çerçeveden bakıldığında Fuzûlî'nin Hâfız Divanı'nı okumamış olmasını düşünmek mümkün değildir. Ancak anlam benzerliği olan beyitleri birbirinden aşırma (intihal) biçiminde düşünmektense Hâfız'ı okuyup ondan etkilenme biçiminde düşünmek daha doğru bir yaklaşım olacaktır. Zaten güçlü bir şair olan Fuzûlî'nin başkasının şiirinden söz veya anlam aşırma da ihtiyacı yoktur.

Hâfız'ın yaşadığı çağda da Fuzûlî'nin yaşadığı çağda da din, mezhep ve tarikat adına hareket ettiğini ileri süren anlayışsız kişiler dikkat çekmekteydi. Bu konulara bigâne kalamayan her iki şair de şiirlerinde din, mezhep ve tarikat kelimelerini daha çok bu anlayışsız ve ikiyüzlü insanları eleştirmek amacıyla kullanmışlardır.

Hâfız ile Fuzûlî'yi tasavvufî yönü itibarıyla ele alan araştırmacılar İran'da da Türkiye'de de vardır. Bunlardan bazıları bu şairlerin tasavvufî yönüne değinmektedirler. Bazı araştırmacılar kendilerinin tasavvufî doğrudan bağlantısının olmadığına, ancak tasavvufî kavramları şiirde malzeme olarak kullandıklarına işaret etmektedir. Biraz da şairlerin üslubu bu değerlendirmeye sebep olmaktadır. Çünkü bu şairler, herkesin yakından bildiği somut varlıkların arkasına kendi soyut düşüncelerini gizlemektedirler.

Her iki şair de kullandıkları dile, bağlı buldukları edebiyata hâkim, bilgili ve inançlı kimselerdir. Aşka dair söyledikleri mecazî olarak da hakikî olarak da yorumlanmaya müsaittir. Hâfız da Fuzûlî de İslam medeniyetinin ortak malzemesini en iyi kullanan, kendilerinden sonra gelenlere âşıkane ve rindane gazel tarzını miras bırakan şairlerdir.

Kaynağını ve örneğini Fars edebiyatından alan klasik Türk edebiyatının 16. yüzyıldaki büyük şairlerinin ön sıralarında yer alan Fuzûlî, bir yandan İslam medeniyetinin ortak kaynaklarından beslenirken diğer yandan Türk edebiyatının şaheserlerini vermeye devam ediyordu.

KAYNAKÇA

- AKYÜZ Kenan vd., Fuzûlî Divanı, Akçağ Yayınları, Ankara 1990.
- AMÎD Hasan, Ferheng-i Amîd I-II, Müessese-i İntişârât-ı Emîr Kebîr, Tahran 1364.
- Âşık Mehmed Çelebi, Meşairü'ş-şuarâ, Ankara Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi, istinsah tarihi 1323 (1904), 06 Hk 218.
- BEYATLI Yahya Kemal, Kendi Gök Kubbemiz, Yahya Kemal Enstitüsü Yayınları, İstanbul 1974.
- Büyük Türk Klasikleri, C. III, "Fuzuli", Ötüken-Söğüt, İstanbul 1986.
- CANIM Rıdvan, Latîfî Tezkiretü'ş-şuarâ ve Tabsıratu'n-nuzamâ (İnceleme-Metin), AKM, Ankara 2000.
- CEYLAN Ömür, Tasavvufî Şiir Şerhleri, Kapı Yayınları, İstanbul 2000.
- <divan_hafez (www.3jokes.com)pdf.4Shared>
- Divan-ı Hafız, <<http://diglib.sharif.edu>>
- Divan-ı Hafız, <www.persia.ru/files/hafez>

³⁵ Alman şairi Goethe, Doğu-Batı Divanı (West-östlicher Divan) adlı eserini Hafız Divanı'na nazire olarak yazmıştır. **İslam Ansiklopedisi**, TDİA, C. 14, İstanbul 1996, s. 100.

- Fuzûlî, Matla'u'l-itikâd fî Ma'rifeti'l-Mabda'i ve'l-Ma'âd, (Haz. Muhammed b. Tâvîr At-Tancî), DTCF Yayınları, TTK Basımevi, Ankara 1962.
- Fuzûlî, Rind ü Zâhid, (Haz. Kemal Edip Kürkçüođlu), DTCF Yayınları, TTK Basımevi, Ankara 1956.
- GÖLPINARLI Abdülbâkî, Fuzûlî Divanı, İstanbul 1962.
- Hafız-ı Şirazî, Sazman-ı Tebliğat-ı İslamî, <www.ido.ir/a.aspx?a=1386072401>
- HEYET Cevat, Azerbaycan Edebiyat Tarihine Bir Bahış, Tahran 1385 (April, 1980).
- İNCE Ömer, "Hâfız'ın Bir Gazelini Modern Yaklaşımın Açıklama (Şerh/Tahlil) Uygulama Denemesi, Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-, Volume 4/6 Fall 2009, s.251-274.
- İPEKTEN Halûk, Fuzûlî Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri ve Bazı Şiirlerinin Açıklamaları, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Ankara 1973.
- KARAHAN Abdülkadir, "Fuzuli", İslam Ansiklopedisi, TDİA, C.13, İstanbul 1996.
- KAYA İbrahim, "Konevî'nin Hâfız Divanı Şerhi ve Tasavvufi Yorumu Üzerine Bazı Düşünceler", Turkish Studies-İnternational For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 6/1 Winter 2011, p. 1413-1432.
- KERİMİ Ali Rıza, Şiir ve İlim. <mihanblog.com>, Tahran 1391.
- Kınalızâde Hasan Çelebi, Tezkiretü'ş-şuara, C. II, (Haz. İbrahim Kutluk), TTK, Ankara 1989.
- Külliyât-ı Dîvân-ı Fuzûlî, Ahter Matbaası, (İstanbul), 20 Rabiüssânî 1308.
- LEVEND Agah Sırrı, Türk Edebiyatı Tarihi, C. I, TTK, Ankara 1973.
- MAZIOĞLU Hasibe, Fuzûlî Farsça Divan, TTK Basımevi, DTCF Yayınları, Ankara 1962.
- MAZIOĞLU Hasibe, Fuzûlî Üzerine Makaleler, TDK Yayınları, Ankara 1997.
- MAZIOĞLU Hasibe, Fuzûlî ve Türkçe Divanı'ndan Seçmeler, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1986.
- MAZIOĞLU Hasibe, Fuzûlî-Hâfız, İki Şair Arasında Bir Karşılaştırma, Türkiye İş Bankası Yayınları Kültür Yayınları, Seri 1, No. 3, TTK Basımevi, Ankara 1956.
- ÖZTUNA Yılmaz, Büyük Osmanlı Tarihi, C. II, Ötüken Yayınları, İstanbul 1994.
- RİTTER Helmut, "Hafız", İslam Ansiklopedisi, MEB, C. V/1, İstanbul 1986, s. 65-71.
- SAFÂ Zebîhullah, Târîh-i Edebiyât-ı İnan (Telhis Ez-Muhammed Turabî), C. II, Firdevs-Tahran 1378.
- SOLMAZ Süleyman, Ahdî ve Gülşen-i Şu'arâsı (Metin-İnceleme), AKM Yayınları, Ankara 2005.
- TARLAN Ali Nihat, Fuzûlî Divanı Şerhi, C.I. Ankara, 1985.
- TARLAN Ali Nihat, Fuzûlî'nin Farsça Dîvânı (Tercümesi), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1950.
- TATÇI Mustafa, Yunus Emre Dîvânı -Tenkitli Metin-, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990.
- YAZICI Tahsin, "Hâfız-ı Şirâzî", İslâm Ansiklopedisi, TDİA, C.15, İstanbul 1997.